गुल्फस्य, कण्डरां कक्षास्नायुम् आक्षिपेत् गमनादौ कम्पयेत् । बधात् गमनादिक्रियाघातात्" । तथाच एकपादविकलत्वे खञ्जः द्विपादविकलत्वे पङ्गुरिति भेदः । तस्यैव भेदः कलापखञ्जः तल्लक्षणं तत्रोक्तं यथा "कम्पते गमनारम्भे खञ्जन्निव च लक्ष्यते । कलापखञ्जन्तं विद्यान्युक्तसन्धिप्रबन्धनम् । गमनारम्भे कम्पते । एतस्य खञ्जादयमेव भेदः कलापखञ्ज इति शास्त्रे रूढा संज्ञा न तु यौगिकी"। तस्य कर्मविशेषविपाकत्वम् शातातपेनोक्तं यथा "हरिणे निहते खञ्जः शृगाले तु विपादकः" । विपादकः पादद्वयगतिशून्यः पङ्गुरित्यर्थः ।"काणं वाप्यथ वा खञ्जमन्यं वापि तथाविधम् । तथ्येनापि शपन् दाप्योदण्डं कार्षापणावरम्" मनुः तस्य दैवपैत्रकर्मकरणकालेऽपसार्य्यतामाह" मनुः "खञ्जो वा यदि काणोदातुः प्रेष्योऽपि वा भवेत् । हीनातिरिक्तगात्रो वा तमप्यपनयेत्ततः" जन्मतः खञ्जत्वे सुश्रुतेन कारणमुक्तं यथा "दौहृदविमाननाच्च कुब्जं कुणिं खञ्जं जडं वामनं विकृताक्षमनक्षं वा नारी सुतं जनयति" । स्वार्थे क ण्वुल् वा । खञ्जक तत्रार्थे हेम० । अस्य कडारादिपाठात् वा पूर्वनिपातः खञ्जबाहुः कलापखञ्ज इत्यादि ।

खञ्जकारि पु० खञ्जकस्यारिः (खेंसारि) धान्यभेदे राजनि० । ततसेवनात् खञ्जत्वं नश्यतीति तस्य तथात्वम् ।

खञ्जखेट पुंस्त्री खञ्ज इव खेटति खिट-गतौ अच् । खञ्जन विहगे शब्दमा० । स्त्रियां जातित्वात् ङीष् ।

खञ्जखेल पुंस्त्री खञ्ज इव खेलति खेल-अच् । खञ्जनखगे स्त्रियां जातित्वात् ङीष् ।

खञ्जन न० खजि—भावे ल्युट् । १विकलगतौ मेदि० कर्त्तरि ल्यु । २स्वनामख्याते पक्षिभेदे पुंस्त्री० स्त्रियां ङीष् । स्वार्थे क । तत्रार्थे । तस्य दर्शने शुभाशुभफलाद्युक्तं वृ०सं० ४५ अ० यथा "खञ्जनको नामायं यो विहगस्तस्य दर्शने प्रथमे । प्रोक्तानि यानि मुनिभिः फलानि तानि प्रवक्ष्यामि । स्थूलोऽभ्युन्नतकण्ठः कृष्णगलो भद्रकारको भद्रः । आ कण्ठमुखात् कृष्णः सम्पूर्णः पूरयत्याशाम् । कृष्णो गलेऽस्य विन्दुः सितकरटान्तः स रिक्तकृद्रक्तः । पीतो गोपीत इति क्लेशकरः खञ्जनो दृष्टः । अथ मधुरसुरभिफलकुसुमतरुषु सलिलाशयेषु पुण्येषु । करितुरगभुजगमूर्ध्नि प्रासादोद्यानहर्म्येषु । गोगोष्ठसत्समागमयज्ञोत्वपार्थिवद्विजसमीपे । हस्तितुरङ्गमशालाच्छत्रध्वजचामराद्येषु । हेमसमीपसिताम्बरकमलोत्पलपूजितोपलिप्तेषु । दधिपात्रधान्यकूटेषु च श्रियं खञ्जनः कुरुते । पङ्के स्वाद्वन्नाप्तिर्गोरससम्पच्च गोमयोपगते । शाद्वलगे वस्त्राप्तिः शकटस्थे देशविभ्रंशः । गृहपटलेऽर्थभ्रंशो बध्रे बन्धोऽशुचौ भवति रोगः । पृष्ठे त्वजाविकानां प्रियसङ्गममावहत्याशु । महिषोष्ट्रगर्दभास्थिश्मशानगृहकोणशर्कराद्रिस्थः । प्राकारभस्मकेशेषु चाशुभो मरणरुगभयदः । पक्षौ धुन्वन्न शुभः शुभः पिबन् वारि निम्नगासंस्थः । सूर्य्योदयेऽथो शस्तो नेष्टफलः खञ्जनोऽस्तमये । नीराजने निवृत्ते यया दिशा खञ्जनं नृपो यान्तम् । पश्येत्तया गतस्य क्षिप्रमरातिर्वशमुपैति । तस्मिन्निधिर्भवति मैथुनमेति यस्मिन् यस्मिंस्तु छर्दयति तत्र तलेऽस्ति काचः । अङ्गारमत्युपदिशन्ति पुरीषणेऽस्य तत्कौतुकापनयनाय खनेद्धरित्रीम् । मृतविकलविभिन्नरोगितः स्वतनुसमानफलप्रदः खगः । धनकृदभिनिलीयमानको वियति च बन्धुसमागमप्रदः । नृपतिरपि शुभं शुभप्रदेशे खगमवलोक्य महीतले विदध्यात् । सुरभिकुसुमधूपयुक्तमर्घं शुभमभिनन्दितमेवमेति वृद्धिम् । अशुभमपि विलोक्य खञ्जनं द्विजगुरुसाधुसुरार्च्चने रतः । न नृपतिरशुभं समाप्नुयान् न यदि दिनानि च सप्त मांसभुक् । आ वर्षात् प्रथमे दर्शने फलं प्रतिदिनं तु दिनशेषे । दिक्स्थानमूर्त्तिलग्नर्क्षशान्तदीप्तादिभिश्चोह्यम्" ति०त० । "कृत्वा नीराजनं राजा बलवृद्धैर्यथाबलम् । शोभनं खञ्जनं पश्येत् जलगोगोष्ठसन्निधौ । (तन्नतिमन्त्रः)"नीलग्रीव ! शुभग्रीव ! सर्वकामफलप्रद ! । पृथिव्यामवतीर्णोऽसि खञ्जरीट ! नमोऽस्तु ते"। वसन्तराजे "दृष्टोदितेऽगस्त्यमुनौ सुदेशे सुचेष्टितं खञ्जनकोविदध्यात्" इत्युपक्रम्य "त्वं योगयुक्तोमुनिपुत्रकस्त्वमदृश्यतामेषि शिखोद्गमेन। सं दृश्यसे प्रावृषि निर्गतायां त्वं खञ्जनाश्चर्य्यमयो नमस्ते" । एतद्वचनात् यदा शिरसि शिखोद्गमस्तदा खञ्जनो न दृश्यते अगस्त्योदयानन्तरं शिखाविगमात् पुनर्दृश्यते । दर्शनफलम् "अब्जेषु गोषु गजवाजिमहोरगेषु । राज्यप्रदः कुशलदः शुचिशाद्वलेषु । स्मास्थिकेशनखलोमतुषेषु दृष्टोदुःखं ददाति बहुशः खलु खञ्जरीटः" । वर्षकृत्ये "वित्तं ब्रह्मणि कार्यसिद्धिरतुला शक्रे हुताशे भयं, याम्ये त्वग्निभयं सुरद्विषि कलिर्लाभः समुद्रालये । वायव्यां वरवस्त्रगन्धसलिलं दिव्याङ्गना चोत्तरे ऐशान्यां मरणं ध्रुवं निगदितं दिग्लक्षणं खञ्जने" ।